

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

2020. gada 10. jūnijā Nr. 1-6/16
Uz 11.05.2020 Nr. 1-04/228-pav

**Latvijas Republikas Satversmes tiesas
tiesnesim Aldim Laviņam**
tiesa@satv.tiesa.gov.lv

Par viedokli lietā Nr.2020-13-01

Tiesībsargs ir saņēmis Satversmes tiesas tiesneša Alda Laviņa 2020. gada 7. maija lēmumu, ar kuru tiesībsargs ir atzīts par pieaicināto personu lietā Nr.2020-13-01 „Par likuma “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” 10.⁴ panta ceturtās daļas 2. punkta un Valsts sociālo pabalstu likuma 7. panta 1.¹ daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 110. pantam” (turpmāk – lieta Nr.2020-13-01). Lēmumā lūgts rakstveidā izteikt viedokli par apstrīdēto normu atbilstību Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 110. pantam, īpaši pievēršot uzmanību Pieteikuma iesniedzējas argumentiem, ka priekšlaicīgi dzimušiem bērniem ilgāk var būt nepieciešama īpaša vecāku aprūpe un ka šo apstākli, nosakot apstrīdētajās normās paredzēto pabalstu izmaksas ilgumu, likumdevējs nav ņēmis vērā. Vienlaikus lūgts izteikt viedokli arī par citiem jautājumiem, kuriem varētu būt nozīme lietā Nr.2020-13-01.

Izvērtējot lēmumam pievienoto konstitucionālo sūdzību (pieteikumu) un Saeimas atbildes rakstu, tiesībsargs sniedz šādu viedokli.

[1] Likuma “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” 10.⁴ panta ceturtās daļas 2. punkts noteic, ka par vienu un to pašu bērnu ir tiesības izvēlēties vecāku pabalstu bērna kopšanai līdz pusotra gada vecumam. Valsts sociālo pabalstu likuma 7. panta 1.¹ daļa noteic, ka bērna kopšanas pabalstu piešķir personai, kura kopj bērnu līdz divu gadu vecumam. Tiesības uz abiem pabalstiem – vecāku pabalstu un bērna kopšanas pabalstu – izbeidzas ar bērna noteikta vecuma – pusotrs gads un divi gadi – sasniegšanu. Valsts atbalsta ģimenes ar jaundzimušiem bērniem nevis noteiktu dienās vai nedēļās aprēķināmu laika posmu, bet izmaksas

ilgumu saista ar laika posmu no bērna piedzimšanas līdz konkrētā vecuma sasniegšanai.

Tiesībsarga ieskatā, izvērtējot apstrīdēto normu atbilstību Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 110. pantam, ir būtiski ņemt vērā arī maternitātes pabalsta piešķiršanas nosacījumus, jo grūtniecība, bērna piedzimšana un bērna kopšana kā sociālās apdrošināšanas riska gadījumi ir savstarpēji cieši saistīti.

Saskaņā ar likuma “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” 5. panta otro daļu grūtniecības atvaļinājuma 56 un dzemdību atvaļinājuma 56 kalendārās dienas summē un maternitātes pabalstu piešķir par 112 kalendārajām dienām. Tā paša panta trešā daļa noteic, ka gadījumā, ja sievietei sakarā ar grūtniecību medicīniskā aprūpe uzsākta līdz 12. grūtniecības nedēļai un turpināta visu grūtniecības laiku, piešķir pabalstu par 14 dienu ilgu papildu atvaļinājumu, kas tiek pievienots grūtniecības atvaļinājumam, tādējādi kopā tiek piešķirts pabalsts par 70 kalendārajām dienām. Savukārt grūtniecības, dzemdību vai pēcdzemdību perioda sarežģītumu dēļ, kā arī tad, ja piedzimuši divi vai vairāki bērni, sievietei saskaņā ar 5. panta ceturto daļu piešķir pabalstu par 14 dienu ilgu papildu atvaļinājumu, kas tiek pievienots dzemdību atvaļinājumam, tādējādi kopā tiek piešķirts pabalsts par 70 kalendārajām dienām. Saskaņā ar 5. panta piekto daļu sievietēm, kurām dzemdības notikušas pirms grūtniecības atvaļinājuma noteikšanas termiņa, grūtniecības un dzemdību atvaļinājumu apmaksā šā panta pirmajā — ceturtajā daļā noteiktajā kārtībā.

Secināms, ka attiecībā uz grūtniecības un dzemdību atvaļinājumu un maternitātes pabalstu likumdevējs ir paredzējis gadījumu, kad bērns piedzimst pirms noteiktā dzemdību termiņa. Priekšlaicīgu dzemdību gadījumā mātei tiek nodrošinātas tiesības uz visu grūtniecības atvaļinājuma un dzemdību atvaļinājuma laiku, ieskaitot papildu atvaļinājums, tos summējot.

[2] Saskaņā ar likuma “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” 10.⁴ panta otro daļu vecāku pabalstu piešķir un izmaksā vienlaikus ar bērna kopšanas pabalstu. Vecāku pabalstu nepiešķir par bērnu, sakarā ar kura piedzimšanu vai kopšanu ir piešķirts maternitātes pabalsts par to pašu laikposmu. Savukārt Valsts sociālo pabalstu likuma 7. panta otrā daļa noteic, ka bērna kopšanas pabalstu nepiešķir par bērnu, sakarā ar kura piedzimšanu ir piešķirts maternitātes pabalsts par to pašu laikposmu. Tiesības saņemt vecāku pabalstu un bērna kopšanas pabalstu, kurus izmaksā vienlaikus, rodas pēc maternitātes pabalsta izmaksas beigu datuma.

Tātad, kā to norāda arī Pieteicēja savā pieteikumā un Saeima atbildes rakstā, jo ilgāku laiku periodā pēc bērna piedzimšanas persona saņem maternitātes pabalstu, jo īsāku laiku tā saņem apstrīdētajās normās noteiktos pabalstus, kas tiek maksāti līdz bērna konkrētam vecumam. Ja bērns piedzimis plānotajā laikā, maternitātes pabalsts tiek izmaksāts 56 vai 70 dienas pēc bērna piedzimšanas, bet, sākot ar 57. vai 71. dienu, tiek izmaksāti apstrīdētajās normās noteiktie pabalsti. Pieteikuma iesniedzējai maternitātes pabalsts tika izmaksāts 140 dienas pēc bērna piedzimšanas, līdz ar to tiesības uz apstrīdētajās normās noteiktajiem pabalstiem radās 141. dienā pēc bērna piedzimšanas. Ņemot vērā, ka apstrīdētajās normās

noteiktie pabalsti netiek izmaksāti noteiktu dienās vai nedēļās aprēķināmu laika posmu un pabalstu izmaksa tiek pārtraukta, kad bērns sasniedz konkrētu vecumu.

[3] Satversmes 110. panta pirmais teikums paredz bērna tiesību aizsardzību. ANO Bērnu tiesību konvencijas 3. panta pirmā daļa noteic bērna interešu prioritāti. Satversmē paredzētais valsts pienākums aizsargāt bērnu tiesības ir precizēts Bērnu tiesību aizsardzības likumā, kura 6. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka tiesiskajās attiecībās, kas skar bērnu, bērna tiesības un intereses ir prioritāras.

Satversmes tiesa spriedumā lietā Nr.2004-02-0106 ir secinājusi, ka no minētajam tiesību normām izriet princips, ka “tiesiskajās attiecībās, kas skar bērnu, un visās darbībās attiecībā uz bērniem prioritāras ir bērna tiesības un intereses. Tas nozīmē, ka ne vien tiesai un citām institūcijām savi lēmumi jāpieņem, pamatojoties uz to, kas ir bērna interesēs, bet arī likumdevējam jāievēro, lai pieņemtie vai grozītie normatīvie akti aizsargātu bērnu intereses iespējami labākajā veidā” (*sk. Satversmes tiesas 2004.gada 11.oktobra sprieduma lietā Nr.2004-02-0106 11.punktu*).

Satversmes tiesa atzinusi arī to, ka no Satversmes 110. panta un Latvijas starptautiskajām saistībām izriet valsts pozitīvais pienākums izveidot un uzturēt sistēmu, kas vērsta uz ģimenes sociālo un ekonomisko aizsardzību (*sk. Satversmes tiesas 2005. gada 4. novembra sprieduma lietā Nr. 2005-09-01 8.2. punktu*).

Apstrīdētās normas ir daļa no valsts izveidotās ģimeņu sociālās un ekonomiskās aizsardzības sistēmas.

Izvērtējot, vai valsts ir izpildījusi pozitīvos pienākumus, kas tai izriet no personas sociālajām pamattiesībām, Satversmes tiesa ir norādījusi, ka ir jāpārbauda:

1) vai valsts ir izveidojusi ģimenes sociālās aizsardzības sistēmu, tostarp paredzējusi Pieteikuma iesniedzējai tiesības uz atbalstu laika posmā, kamēr bērns nav sasniedzis viena gada vecumu;

2) vai ar apstrīdētās normas spēkā esības laikā pastāvējušo ģimenes sociālās aizsardzības sistēmu tika pienācīgi un vismaz minimālā apmērā īstenotas Pieteikuma iesniedzējas ģimenes tiesības uz sociālo aizsardzību;

3) vai ar apstrīdēto normu ir ievērots bērna vislabāko interešu prioritātes princips, tiesiskās palāvības princips un tiesiskās vienlīdzības princips” (*sk. Satversmes tiesas 2018. gada 15. februāra sprieduma lietā Nr.2017-09-01 12.punktu*).

Lietā Nr. 2020-13-01 nav strīda par to, ka valsts ir izveidojusi ģimenes sociālās aizsardzības sistēmu un vismaz minimālā apmērā ir īstenotas Pieteikuma iesniedzējas tiesības uz sociālo aizsardzību. Tādēļ, vērtējot apstrīdēto normu atbilstību Satversmes 110. panta pirmajam teikumam, jāvērtē, vai ar apstrīdētajām normām ir ievērots bērna interešu prioritātes princips un tiesiskās vienlīdzības princips.

[4] Vienlīdzības princips ir nostiprināts Satversmes 91. panta pirmajā teikumā. Vienlīdzības princips pieļauj un pat prasa atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas atšķirīgos apstākļos, kā arī pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos apstākļos, ja tai ir objektīvs un saprātīgs pamats

(sk. *Satversmes tiesas 2005.gada 11.novembra sprieduma lietā Nr.2005-08-01 5.punktu*).

Vienlīdzības princips ir vērsts uz tiesiskās vienlīdzības un tikai pakārtoti uz faktiskās vienlīdzības nodrošināšanu. Attiecības starp abām vienlīdzības formām ir kompleksas: tiesiskā vienlīdzība, attiecināta uz personām, var nostiprināt faktisko nevienlīdzību, savukārt faktiskās nevienlīdzības izlīdzinājums var skart tiesisko vienlīdzību.¹ Vienlīdzības princips ir jāņem vērā, piemērojot citas pamattiesības, konkrētajā gadījumā Satversmes 110. panta pirmajā teikumā nostiprinātās bērna tiesības.

Apstrīdētās normas noteic vienādu attieksmi pret visiem mazu bērnu vecākiem. Tiesības uz abiem pabalstiem – vecāku pabalstu un bērna kopšanas pabalstu – izbeidzas ar bērna noteikta vecuma – pusotrs gads un divi gadi – sasniegšanu.

Sievietes grūtniecība ilgst vidēji 37 - 40 grūtniecības nedēļas, un tās rezultātā piedzimst iznests bērns. Ja sievietes grūtniecība pārtraucas laikā no 22. līdz 37. grūtniecības nedēļai, tad piedzimst neiznests bērns. Neiznestajiem bērniem, atkarībā no grūtniecības ilguma, ir atšķirīga attīstības pakāpe, salīdzinot ar bērniem, kas dzimuši iznesti. Priekšlaicīgi dzimušiem bērniem attīstības posms grūtniecības laikā ir bijis īsāks, tāpēc attīstības posms pēc dzemdībām, lai sasniegtu laikā dzimušo attīstības stadiju, ir garāks. Visiem bērniem, kas ir dzimuši priekšlaicīgi, ir nepieciešama speciāla aprūpe, lai tā sasniegtu to attīstības pakāpi, kurā piedzimst laikā dzimušie. Tāpēc priekšlaicīgi dzimuša bērna attīstībai laiks, kas nepieciešams, lai sasniegtu 2 gadus veca bērna attīstības stadiju, ir garāks.

Pieteikuma iesniedzējai bērns piedzima 28. grūtniecības nedēļā jeb grūtniecības 7 mēnešos. Bērns divu gadu bioloģisko vecumu sasniegs 27 mēnešos pēc dzimšanas, nevis 24 mēnešos kā laikā dzimušie bērni. Tādēļ priekšlaicīgi dzimušiem bērniem objektīvu apstākļu dēļ pēc dzimšanas ilgāk ir nepieciešama vecāku īpaša aprūpe un kopšana un šo apstākli, nosakot apstrīdētajās normās paredzēto pabalstu izmaksas ilgumu, likumdevējs nav ņēmis vērā.

Satversmes tiesa atzinusi, ka jaundzimušie bērni, kuriem nepieciešama speciāla kopšana, atrodas atšķirīgos apstākļos: “Bērna kopšanas pabalsta mērķis ir apmierināt gan bērna, gan vecāku intereses, prioritāti tomēr dodot bērna interesēm. Visi piedzimušie bērni (ciktāl tiem nav nepieciešama speciāla palīdzība vai speciāla kopšana) atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos” (sk. *Satversmes tiesas 2006.gada 2.novembra sprieduma lietā Nr.2006-07-01 18.2 punktu*).

Apstrīdētajās normās nosakot vienādu attieksmi - bērna kopšanas un vecāku pabalsta izmaksas pārtraukšanu, kad bērns sasniedz noteiktu vecumu (pusotra vai divu gadu), likumdevējs nav ņēmis vērā, ka priekšlaikus dzimuši bērni šo vecumu faktiski nav sasnieguši, jo viņu attīstībai nepieciešams ilgāks laiks, lai sasniegtu pusotra vai divu gadu veca bērna attīstības stadiju. Tāpēc attiecīgi garākam jābūt īpašās kopšanas laikam pēc piedzimšanas, lai bērns saņemtu iespējami labāko aprūpi. Kā norādījusi Satversmes tiesa: “Visi bērni šajā vecumā ir tiesīgi saņemt

¹ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Latvijas Vēstnesis, Rīga, 2011., 91.lpp.

nepieciešamo valsts atbalstu, kas viņiem nodrošinātu iespējami labāko aprūpi, un, vēlams, arī vecāku klātbūtni” (sk. *Satversmes tiesas 2006.gada 2.novembra sprieduma lietā Nr.2006-07-01 15. punktu*).

Likumdevējs ir noteicis vienādu attieksmi gan pret tām personām, kas kopj normālā laikā dzimušu bērnu, gan arī pret tām personām, kas kopj priekšlaikus dzimušu bērnu, un tādējādi pieļāvis vienādu attieksmi pret personām, kas atrodas būtiski atšķirīgos apstākļos. Šādai attieksmei nav saprātīga un objektīva pamata.

Apstrīdētās normas liedz priekšlaikus dzimušiem bērniem saņemt iespējami labāko aprūpi, tādējādi tās neatbilst konkrētās bērnu grupas interesēm.

Secinu, ka tiesiskās vienlīdzības princips un bērnu tiesību prioritātes princips attiecībā uz priekšlaikus piedzimušiem bērniem apstrīdētajās normās netiek ievērots.

Ņemot vērā iepriekš minēto, uzskatu, ka likuma “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” 10.4 panta ceturtais daļas 2. punkts un Valsts sociālo pabalstu likuma 7. panta 1.¹ daļa neatbilst Latvijas Republikas Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 110. pantam.

Tiesībsargs

Juris Jansons

Šis dokuments ir parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu